

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено »

Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 20 ____

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В УКРАЇНІ: МОДЕЛІ І ЇХ АДАПТАЦІЯ**

Кваліфікаційна робота студентки
IV курсу групи СП-21
психолого-педагогічного
факультету напряму підготовки
231 Соціальна робота»
Кільдюшової Дар'ї Вячеславівни

Керівник: доцент, кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної
роботи
Шимко Ія Миколаївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Кільдюшова Дар'я Вячеславівна розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)_____

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «___» _____ 2025 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти із спеціальності 231 Соціальна робота, освітньо-професійної програми «Соціальна робота»,

Адреса: Навчальний корпус №4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд., 79А.

Науковий керівник: **Шимко Ія Миколаївна,**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного
університету.

Рецензент: **Василюк Тамара Григорівна ,**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного
університету, декан психолого-педагогічного
факультету

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	9
1.1. Основні поняття «діти з особливими освітніми потребами». Нормативно-правові засади.....	9
1.2. Особливості соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.....	14
1.3. Соціально-педагогічні методи соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.....	20
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Аналіз моделей соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та їх адаптація.....	26
2.2. Соціально-педагогічна програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти.....	28
2.3. Методичні рекомендації по використанню програми.....	31
Висновки до другого розділу.....	34
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціалізація дітей – це складний і багатогранний процес, який потребує підвищеної уваги від соціальних працівників, психологів і насамперед батьків. Відповідно до Закону України «Про освіту» людина з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує постійної або тимчасової додаткової підтримки в освітньому процесі для забезпечення свого права на освіту.

В.Сухомлинський казав: «Увести дитину в світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання» [6, с.87], особливо це дуже важливе завдання для фахівців, якщо це дитина з особливими освітніми потребами.

Актуальність теми соціалізації дитини з особливими потребами є надзвичайно важливою у сучасному суспільстві. Модернізація цього питання на сучасному освітньому рівні характеризується насамперед толерантним ставленням до соціально слабших верств населення. Сучасне суспільство має відмовитися від поділу дітей на «нормотипових» і «ненормотипових»

В Україні, за даними 2023 року, близько 3 мільйонів осіб мають інвалідність. За останні 5 років кількість дітей з ООП збільшилася майже у 2,5 раза – з 4655 вихованців у 2019 році в закладах дошкільної освіти до 11285 вихованців у 2024 році, та більш як удвічі – з 18643 учнів з ООП в закладах загальної середньої освіти у 2019 році до 40354 учнів у 2024 році [22].

У цивілізованому та толерантному суспільстві всі діти, особливо з особливими потребами, повинні мати рівні та достатні можливості. Дітям необхідно не тільки комфортно почуватися у своєму соціальному оточенні, а й знайти в ньому своє місце, повною мірою проявити свої здібності та навички та бути корисними іншим.

Інклюзивна освіта базується на ідеї, що всі діти важливі й мають бути частиною суспільства. Навчання разом приносить користь як дітям з особливими

потребами, так і їхнім родинам та всьому суспільству. Дослідження показують, що в таких класах увага зосереджена на сильних сторонах і талантах дітей, а не на їхніх труднощах.

Наукові дослідження показують, що багато вчених вивчають, як діти з особливими освітніми потребами соціалізуються. Важливі питання висвітлені в роботах Капської А.Й., яка наголошує на важливості раннього втручання та індивідуального підходу до кожної дитини з особливими освітніми потребами. Капська А.Й. також досліджує ефективні методи викладання та навчання, які можуть сприяти соціалізації таких дітей, включаючи їхню участь у різних видах командної діяльності. Безпалько О.В. наголошує на необхідності тісної співпраці педагогів, психологів та батьків для створення комплексного підходу до навчання та виховання. До питання діагностичної та корекційної роботи з дітьми з особливими потребами вперше звернулися дефектологи (Н. Бастун, В. Бондар, Т. Власова, Т. Іляшенко, К. Лебединський, В. Любовський, І. Марковська, В. Мачихіна, М. Певзнер, М. Рождественська, Т. Сак, С. Тарасюк, Н. Ципіна та ін.).

Серед основоположників дослідження соціалізації варто назвати Е. Дюркгейма, Е. Еріксона, А. Маслоу, Дж. Міда, Т. Парсонса, К. Роджерс, З. Фрейда та інших.

Вагомий внесок у розвиток означеного питання зробили вітчизняні науковці, зокрема: Т. Алексеєнко, В. Андрущенко, І. Бех, М. Бооришевський, Р. Вайнола, М. Євтух, Н. Заверико, А. Капська, М. Лукашевич, І. Мигович, А. Мудрик, В. Радул Т. Семигіна, Г. Смирнов, С. Савченко, І. Шимко та інші.

Мета дослідження: теоретично дослідити соціально-педагогічні особливості процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, розробити програму соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації дітей з особливими освітніми потребами з використанням сучасних моделей адаптації

та методичних рекомендацій для покращення умов соціальної інтеграції у суспільство.

Завдання дослідження

- проаналізувати соціально-педагогічні умови соціалізації дітей з особливими потребами;
- проаналізувати основні методи роботи дітей з особливими потребами;
- дослідити основні моделі соціалізації та зробити їх аналіз;
- розробити авторську програму соціально-педагогічної роботи із соціалізації дитини з особливими освітніми потребами з використанням сучасних моделей адаптації та скласти методичні рекомендації.

Об'єкт дослідження: соціалізація дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: соціально-педагогічна програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз відповідної педагогічної літератури) з метою розкриття теоретичних та концептуальних основ дослідження, аналіз нормативних документів для визначення нормативно-правового підґрунтя дослідження; *статистичні* (методи статистичного аналізу); *узагальнення; опис*

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у розробленні авторської програми і може бути використане, як методологічний довідник для педагогічних працівників і соціальних педагогів, забезпечуючи соціалізацію дітей в умовах освітнього простору.

Апробація дослідження: Кільдюшова Д.В., Шимко І.М. Соціально-педагогічні аспекти навчання дітей з особливими освітніми потребами. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально - педагогічний аспект : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 95-річниці Криворізького державного педагогічного університету (02 травня 2025 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг: КДПУ, 2025. С.70.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (24).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Основні поняття «діти з особливими освітніми потребами».

Нормативно-правові засади

Наразі в Україні спостерігається спрямування до збільшення кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку та функціональними обмеженнями. Це викликано не тільки очевидними негативними явищами, такими як погіршення екології, вживання молодими батьками наркотиків та алкоголю, військова агресія РФ, а й менш очевидними, такими як: покращення медицини, адже сучасна медицина вже вдосконалена, щоб вона врятувала не тільки тих дітей, які могли взагалі не дожити до пологів, а й багатьох інших.

У воєнних умовах діти з особливими потребами стикаються зі значними проблемами у формуванні стосунків з однолітками через підвищену тривогу, напругу та страх. Відсутність стабільної соціальної основи може призвести до ізоляції та емоційних розладів, таких як агресія та відсторонення, що ускладнює формування значущих стосунків [26].

Соціалізація – один із важливих чинників повноцінного розвитку особистості та її ефективного функціонування в соціумі. Це процес, під час якого особа вчиться існувати в соціумі: спілкуватися з іншими, дотримуватися норм, розуміти правила, звички та цінності [10].

Термін «діти з особливими освітніми потребами» - це дуже широке коло дітей з різними фізичними, розумовими, емоційними чи соціальними труднощами, які можуть повпливати на їхнє навчання та розвиток.

Г. Олійник зазначає, що виховання та навчання таких дітей охоплює спеціальні психолого-педагогічні, культурно-гігієнічні й індивідуальні загальнорозвивальні заходи, спрямовані на зміни в розвитку та перспективний розвиток дитини [13].

Для того, щоб краще зрозуміти проблему дітей з особливими освітніми потребами, нами було розглянуто її основні аспекти. Розлади психофізичного розвитку у дітей мають різні категорії. Зазначимо основні з них:

- виразні та сталі порушення слухової функції (глухі, слабочуючі, пізнооглухлі діти): ця категорія достатньо добре соціалізується не зважаючи на складності вербальної комунікації, але завдяки письму, за умови збереженого інтелекту є висока ймовірність успішної соціалізації.

- тяжкі порушення зору (діти зі слабким зором, з вадами зору): ця категорія дітей має проблеми з самостійністю через відсутність відповідних умов у деяких містах України.

- стійкі порушення розвитку на основі органічного ураження центральної нервової системи (розумово відсталі діти): ця категорія розладів є однією із самих важких, оскільки соціалізація, засвоєння досвіду та набуття навичок безпосередньо залежать від інтелектуальних здібностей людини.

- захворювання опорно-рухового апарату: це різноманітні захворювання, вроджені аномалії або набуті вади, які впливають на нормальну функцію кісток, суглобів, м'язів і зв'язок.

- комплексні розлади багатьох функцій: це діти, які мають поєднання порушень зору, слуху, опорно-рухового апарату з розумовою відсталістю. Соціалізація дітей із комплексними розладами проходить складніше, ніж дітей із окремою патологією [16].

Учні, які мають психофізіологічні особливості відчують труднощі запам'ятовування та відтворення даних з пам'яті, знижену концентрацію уваги [23].

Надалі ми можемо розглянути ступені таяжкості порушень дітей з особливими потребами (рис.1.1)

Рис.1.1. Ступені тяжкості порушень

[розроблено автором]

Учні, які мають психофізіологічні особливості відчують труднощі запам'ятовування та відтворення даних з пам'яті, знижену концентрацію уваги [23].

Класифікація тяжкості порушень у дітей з ООП є важливим кроком у створенні ефективного індивідуального освітнього плану та надання необхідної підтримки. Правильний підхід до кожної дитини дозволяє максимально розкрити її потенціал і сприяти успішній соціалізації та інтеграції в суспільство.

Також діти з особливими освітніми потребами можуть класифікуватися за різними критеріями, тобто за часом виникнення та етіологією розладів, їх ми можемо розглянути на рис.1.2.:

Рис.1.2. Види патологій

[розроблено автором]

Зазначена класифікація допомагає фахівцям краще зрозуміти потреби дітей з особливими освітніми потребами та розробити відповідні програми підтримки.

Після здобуття Україною незалежності Верховна Рада 1996 року прийняла Конституцію України, в якій закріпила основні права, свободи та обов'язки громадян нашої держави (розділ II).

Право громадян України на освіту без будь-яких обмежень незалежно від стану здоров'я, відкритість навчальних закладів, право батьків на вибір навчального закладу для своєї дитини визначено Законом України «Про освіту» (1993 р.), які згодом були вдосконалені у 2017 р. [15], «Про загальну середню освіту» (1999) [16] та інші нормативно-правові акти.

16 грудня 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї, а 6 березня 2010 року ці міжнародні документи набули чинності на території України [15].

Після цього в Україні були затверджені такі нормативні документи щодо інклюзії як: постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку

організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011); інструкційно-методичні листи МОН України «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» (2012), «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2012) [14].

Зараз в Україні все більш стають доступними для батьків дітей з інвалідністю: Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ).

Інклюзивно-ресурсний центр — це установа, що допомагає дітям з особливими потребами (віком від 2 до 18 років) отримати освіту в садках, школах та профтехзакладах [5].

Інклюзивно - ресурсні центри:

1. Здійснюють всебічну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
2. Надають психологічну, педагогічну та корекційно-освітню підтримку;
3. Забезпечують системний та кваліфікований супровід дитини з особливими освітніми потребами.

Подальше вдосконалення законодавства у сфері спеціальної освіти (стосується законів: «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту») щодо забезпечення прав осіб з ООП та привести їх у відповідність до норм міжнародно-правових актів та базового Закону України «Про освіту» від 06.09.2018, Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». Таким чином, із зазначеного вище можна зробити висновок, що сфера інклюзивної освіти в Україні характеризується такими ознаками: - забезпечення доступу до освіти дітей з особливими освітніми потребами з правом вибору виду навчання;

- розширення практики інклюзії в навчальних закладах;

- підвищена увага до оцінювання розвитку дитини;
- введення у штатний розклад закладів освіти посади вчителів-дефектологів, ставки асистента вчителя.

1.2. Особливості соціалізації дітей з особливими освітніми потребами

У своїх працях І. Шимко зазначає: «соціалізація – це процес і результат засвоєння і подальшого активного відтворення індивідом соціального досвіду». У процесі спільної діяльності і спілкування формується його соціальність – культура мислення і культура почуттів, культура духовного життя і культура поведінки [23, с. 242].

Ю. Швалб в узагальненому вигляді охарактеризувала соціалізацію як процес засвоєння людиною системи знань, моральних норм і культурних цінностей, обов’язкових для певного суспільства або групи, які в результаті інтеріоризації стають особистісними цінностями, моральними орієнтаціями та еталонами поведінки [25, с. 507].

Соціалізація особистості є складним і тривалим процесом. Важливу роль у ньому відіграють механізми, що забезпечують сам процес соціалізації:

- механізм інтеріоризації, що функціонує в процесі спільної діяльності;
- механізм наслідування, референта група, ідентифікація, рефлексія;
- механізм навіювання, наслідування, психологічне зараження, ідентифікація, авторитет, популярність;

В.Коваленко зазначає: «Механізми соціалізації, як соціально-психологічні впливи середовища, що сприяють формуванню зовнішніх групових норм та цінностей» [7, с. 8].

Робота соціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами – складний і багатогранний процес, який вимагає не лише професійних знань, а й чуйності, терпіння та готовності до співпраці. Розуміння цих проблем може допомогти знайти шляхи їх подолання та покращити якість підтримки дітей з ООП.

Соціальний педагог відіграє важливу роль у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Він допомагає організовувати підтримку для таких дітей, співпрацює з родинами, соціальними службами та місцевою владою. Важливо також розвивати здібності дітей з інвалідністю, покращувати їхній емоційний стан через творчість, спорт та культурні заходи.

У своїй роботі соціальні педагоги стикаються з низкою труднощів, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами. Соціально-педагогічна соціалізація дітей з ООП є важливим аспектом їх розвитку, оскільки ці діти часто стикаються з різноманітними бар'єрами у спілкуванні, навчанні та інтеграції в суспільство. Основні риси цього процесу та роль соціального педагога можна розглядати в кількох аспектах:

1. Індивідуальний підхід до дітей з особливими освітніми потребами: такий підхід є ключовим елементом забезпечення їх успішного навчання та розвитку. Основні аспекти, які слід враховувати при реалізації індивідуального підходу:

Оцінка потреб дитини

- Діагностика: важливо провести комплексну оцінку, щоб зрозуміти особливі потреби дитини. Це може включати психологічні, фізичні та соціальні аспекти.
- Спостереження: регулярне спостереження за поведінкою та реакцією вашої дитини в різних ситуаціях допоможе вам краще зрозуміти її індивідуальні потреби.

Розробка індивідуального навчального плану (ІНП) (рис. 1.3.)

Рис.1.3. Інструкція по створенню ІНП

[розроблено автором]

Важливим кроком до забезпечення якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами є розробка індивідуальних навчальних програм. Дотримуючись рекомендацій, наведених на рисунку 1.3, соціальні працівники можуть ефективно підтримувати розвиток дитини, сприяючи її соціалізації та інтеграції в суспільство.

Адаптація навчального середовища

- **Фізичне середовище:** Створення комфортного та безпечного навчального середовища, яке враховує особливості дитини (наприклад, зменшення шуму, створення місць для відпочинку).

- Соціальне середовище: сприяння позитивним стосункам між дітьми для запобігання знущанням та ізоляції

Використання різноманітних методів навчання.

- Мультимедійні ресурси: використання відео, інтерактивних ігор та інших технологій для залучення дитини до процесу навчання.
- Практична діяльність: залучення дітей до діяльності за допомогою практичних вправ, які допомагають закріпити знання.

Співпраця з батьками та спеціалістами

- Спілкування: регулярне спілкування з батьками для обговорення прогресу дитини та отримання зворотного зв'язку.
- Командна робота: співпраця з іншими фахівцями (психологами, логопедами, терапевтами) для створення комплексного підходу до підтримки дитини.

Гнучкість і адаптивність

- Коригування плану: готовність коригувати навчальний план і методи залежно від прогресу дитини та змін потреб.
- Відкритість до нових стратегій: використання нових підходів і технологій, які можуть бути ефективними для конкретної дитини.

Емоційна підтримка

- Побудова довірчих стосунків: важливо встановити довірливі стосунки зі своєю дитиною, щоб вона почувалася безпечно та комфортно.
- Підтримка незалежності: підтримка дитини в розвитку її незалежності та впевненості в собі.

Моніторинг прогресу

- Виявлення позитивних змін або труднощів у процесі соціальної адаптації.
- Коригування індивідуальної програми розвитку (ІПР).

- Регулярне оцінювання: ведення записів про прогрес дитини, що дозволяє раннє виявлення труднощів і коригування підходів.
- Підсумкові звіти: Підготовка звітів про досягнення дитини для батьків та інших спеціалістів.

2. Системність: соціалізація відбувається в контексті різних соціальних інститутів (сім'я, школа, громада), тому важливо забезпечити комплексний підхід до роботи з дитиною.

3. Підтримка емоційного розвитку: діти з особливими потребами можуть мати труднощі в емоційній сфері, тому важливо працювати над розвитком їх емоційної інтелігентності та соціальних навичок.

4. Інклюзивність: створення умов для інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітнє середовище є ключовим аспектом їх соціалізації.

5. Розвиток комунікативних навичок: соціалізація передбачає формування навичок спілкування, тому важливо працювати над розвитком мовлення та невербальних комунікацій.

Робота над розвитком комунікативних навичок повинна бути систематичною і включати різноманітні види діяльності, такі як навчання, гра та праця. Деякі дослідники, зокрема Л. Туріщева та О. Малихіна, акцентують увагу на важливості створення виховних ситуацій для розвитку комунікативних навичок дітей з особливими освітніми потребами [19].

Соціальні педагоги, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами (ОПП), стикаються з різноманітними труднощами. Деякі з них представлено в таблиці 1.4.:

Таблиця 1.4.

Труднощі з якими стикаються діти з особливими освітніми потребами

1.Комунікаційні бар'єри:	Діти з ООП можуть мати труднощі в спілкуванні, що ускладнює встановлення контакту та розуміння їхніх потреб.
2.Взаємодія з батьками	Труднощі часто виникають у роботі з батьками, які можуть мати різні очікування або не завжди знають про потреби своїх дітей
3. Обмежені ресурси:	Відсутність фінансування, обладнання та спеціалізованих навчальних матеріалів для роботи з дітьми з ООП.
4. Співпраця з іншими фахівцями:	Необхідність координації роботи з психологами, логопедами, дефектологами та іншими спеціалістами може бути складною через різні підходи та методики.
5.Емоційна підтримка	Соціальні педагоги повинні надавати емоційну підтримку не лише дітям, а й їхнім родинам, що може бути виснажливим
6.Емоційне вигорання	Постійна робота з дітьми, які мають особливі потреби, може призводити до емоційного виснаження та стресу.
7.Адаптація соціального середовища:	Створення сприятливого соціального середовища для інтеграції дітей з ООП серед однолітків може бути викликом

[розроблено автором]

Дана таблиця є довідником для батьків, соціальних педагогів та інших фахівців для правильного відношення до дітей з особливими освітніми потребами. Це дуже важливо, щоб фахівці забезпечували якісне інклюзивне середовище, яке буде подальше сприяти розвитку для дітей.

1.3. Соціально-педагогічні методи соціалізації дітей з особливими освітніми потребами

Інклюзивна освіта передбачає форму навчання, що забезпечує рівні можливості для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей чи потреб. Вона базується на живому спілкуванні, яке підтримує розвиток особистості, формує впевненість, самооцінку та соціальні навички. Інклюзія охоплює як пристосування навчального простору, так і впровадження спеціальних освітніх методів та програм [24].

Основною організаційною формою соціальної адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство в освітньому середовищі є інклюзивне навчання, яке залучає осіб з особливими освітніми потребами до соціального середовища, що є важливим кроком, особливо в сучасних умовах. Окрім цього, соціалізація дітей з особливими освітніми потребами відбувається і в інших типах навчальних закладів, зокрема, навчально-реабілітаційних центрах [2].

Успіх навчально-виховної та корекційної роботи учнів з психофізичними порушеннями залежить від правильної організації та здійснення медичного супроводу, а успішне проведення лікувально-профілактичних заходів – від чітко скоординованої діяльності медичних працівників і педагогічного колективу. При порушеннях психічного розвитку спостерігається органічне ураження кори головного мозку, внаслідок чого недостатньо сформовані всі ланки психіки і, перш за все, порушуються пізнавальні процеси.

Виявляється своєрідність у розвитку відчуття, сприймання, пам'яті, уяви, мовлення, уваги та мовлення. Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку мають бути корекційно-спрямованими [6].

Існує чимало *методів*, якими користуються соціальні педагоги для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами:

1. Індивідуальний підхід:

Важливо враховувати особливості, потреби, інтереси та здібності кожної дитини. Індивідуалізація навчання та соціальної взаємодії сприяє кращому розумінню та прийняттю дітей у суспільстві. Індивідуалізація навчання максимізує автономію студентів при виконанні навчальних, проблемних і творчих завдань та розв'язанні різноманітних складних проблем. Реалізація індивідуального підходу можлива лише за умови створення спеціальних умов.

За визначенням С. Миронової, «здійснювати індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі – означає, що, працюючи з цілим класом, треба орієнтуватися на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості» [9, с. 67].

2. Групові заняття:

Організація групових ігор та заходів сприяє розвитку навичок спілкування, співпраці та взаємодії з однолітками. Це може бути як в навчальних закладах, так й в позашкільних програмах. Прикладами такої діяльності можуть бути:

1. Ігри для розвитку спілкування:

- «Телефон»: діти сідають у коло і один із них шепоче тому, хто стоїть поруч. Ця вправа допомагає розвивати навички слухання та висловлювання.
- Рольові ігри: діти можуть розігравати різні соціальні ситуації (наприклад, купувати речі в магазині), що допомагає їм навчитися спілкуватися з іншими.

2. Фізичні навантаження:

- Командні ігри: наприклад, футбол або волейбол, адаптовані до здібностей дітей. Це сприяє розвитку командного духу та фізичної активності.
- Заняття танцями: танці під музику можуть бути цікавим способом розвитку координації.

3. Арттерапія:

Використання мистецтва як засобу вираження емоцій може допомогти дітям з особливими потребами знайти свій голос і покращити соціальні навички.

- Групове малювання: діти можуть працювати над малюнком або проектом разом, що заохочує співпрацю та творчість.
- Ліплення з глини: спільне створення виробів допомагає розвивати дрібну моторику та взаємодію між дітьми.

4. Підтримка сім'ї:

Важливо залучати батьків до процесу соціалізації, надаючи їм вказівки та ресурси для підтримки дитини вдома.

- Консультування: надання інформації про доступні ресурси, програми та служби підтримки.
- Групи підтримки: створення груп, де батьки можуть обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку та розповідати про свій досвід.
- Інформація про субсидії: надання інформації про можливу фінансову допомогу, субсидії чи пільги для сімей з дітьми з особливими потребами.

5. Спеціалізовані програми:

Діти з особливими освітніми потребами можуть отримати додаткову підтримку та навчання, беручи участь у програмах, спеціально розроблених для них.

- Терапевтичні програми: включають логопедію, фізіотерапію, трудотерапію та психологічну терапію.

- Програми соціалізації: спрямовані на розвиток соціальних навичок у дітей через групові заняття, ігри та заняття. Допомагають дітям навчитися спілкуватися з однолітками та дорослими.

Сучасні зміни в соціумі та освіті спонукають фахівців переосмислювати свої погляди та орієнтуватися на людяні цінності. Нині все більше уваги надається дітям та підліткам з особливими потребами. Особливо нагальною стала проблема соціалізації дітей з важкими порушеннями розумового та фізичного розвитку. Їхнє буття часто недооцінюють, порівнюючи з існуванням без активної участі в суспільстві. Проте практика та зміна ставлення до таких дітей засвідчує: кожен заслуговує на гідне життя та доступ до освіти [20].

Дуже важливо розуміти, що соціалізація дітей з особливими освітніми потребами не є чіткою схемою, і жоден навчальний заклад не може повноцінно виконувати свою роботу без участі батьків. Але в наш час ситуація суттєво змінилася і погіршилася, оскільки через війну з України виїхало багато сімей і фахівців. Така ситуація суттєво впливає на дітей з особливими освітніми потребами, які потребують звикання до нового середовища та фахівців. Зі значними проблемами стикаються також родини, які залишилися на окупованій території або мають статус внутрішньо переміщених осіб. Тому в першу чергу важливо інформувати та надавати батькам рекомендації щодо розвитку та соціалізації дітей.

Отже підтримка інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в соціальне середовище означає створення психолого-педагогічних умов для навчання, спілкування та взаємодії в освітніх закладах. Найважливішу роль у цьому процесі відіграє сім'я, і професіонали повинні допомагати та підтримувати такі сім'ї. Кінцевим результатом цього процесу є інтеграція дитини в соціально-економічне життя суспільства без відчуття неповноцінності. Однак повністю це стане можливим лише після закінчення війни. Сьогодні,

попри складну ситуацію в країні, фахівці в межах своїх можливостей та безпекової ситуації продовжують працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, а батьки намагаються знайти можливості для проведення корекційно-розвивальних занять для своїх дітей.

Висновки до першого розділу

В даному розділі нами було розглянуто основні детермінанти, що стосуються дітей з особливими освітніми потребами. Визначено, що термін «діти з ООП» охоплює широкий спектр особистостей з різними фізичними, розумовими, емоційними чи соціальними труднощами.

Проаналізувавши нормативно-правове забезпечення інклюзії в Україні свідчить, що права дітей з особливими освітніми потребами наразі закріплені в низці міжнародних документів. У цих документах акцентується увага на гуманізації спеціальної освіти, її відкритості та створенні умов для інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в суспільство, а також наголошується на необхідності посилення державного соціального захисту таких учнів.

Визначили особливості соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що соціально-педагогічна діяльність з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребує не лише використання традиційних методів, а й впровадження інноваційних методів, адаптованих до конкретної ситуації, а також потреб кожної дитини. Важливим етапом є безпека дітей, їх психо-емоційний стан, рівновага та освітня інклюзія, які є ключовими факторами успішної діяльності.

Було зрозуміло, що існує чимало методів, якими користуються соціальні педагоги для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами й передумовою успішного навчання таких дітей у загальноосвітніх навчальних

зкладах є правильний вибір форми навчання, адаптація освітнього середовища до потреб дитини, системна функція моніторингу динаміки розвитку учнів та професійна компетентність вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз моделей соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та їх адаптація

Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами є важливим аспектом їхнього розвитку, тому що допомагає їм інтегруватися в суспільство, розвивати соціальні навички та формувати позитивну самооцінку. Зміст, форми і моделі соціалізації дітей з ООП повинні бути корекційно-спрямованими. Існує кілька моделей соціалізації, які можуть бути застосовані до таких дітей. Розглянемо їх у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5.

Моделі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами

1. Інклюзивна модель.	Модель повної інклюзії передбачає навчання всіх дітей із інвалідністю та психофізичними порушеннями, які можуть адаптуватися до навчання в закладах загальної середньої освіти. Вони відвідують школу в режимі повного дня самостійно або із супроводом, не отримуючи спеціальної корекційної допомоги, окрім необхідної адаптації чи модифікації навчального матеріалу [4].
------------------------------	--

2. Модель терапевтичної групи	Діти з особливими потребами беруть участь у групових заходах і терапії, спрямованих на розвиток соціальних навичок. Це може включати рольові ігри, арт-терапію та групову терапію, щоб навчитися взаємодіяти в безпечному середовищі.
3. Модель «Рівний до рівного»	Діти з особливими потребами мають можливість спілкуватися та взаємодіяти з іншими дітьми, які мають схожі потреби. Це створює безпечне середовище для обміну досвідом і підтримки.
4. Модель підтримки однолітків	У цій моделі наставниками для дітей з особливими потребами виступають старші або більш досвідчені учні (однолітки). Це допомагає розвивати соціальні навички у дітей з особливими потребами, а також формує почуття відповідальності та співпереживання серед однолітків.
5. Модель активного навчання	Діти беруть участь у різноманітних заходах (спортивні, культурні заходи, волонтерство), які сприяють розвитку соціальних навичок. Це дозволяє дітям взаємодіяти з однолітками в менш стресових, більш природних і неформальних ситуаціях.

[розроблено автором]

Дана таблиця слугує провідником для соціальних педагогів, щоб була можливість підібрати окрему модель до кожної дитини та успішно її соціалізувати.

Кожна з цих моделей може бути адаптована до потреб, здібностей та інтересів окремих дітей. Важливо забезпечити індивідуальні підходи та

підтримку, щоб допомогти дітям успішно інтегруватися в суспільство та розвивати свої соціальні навички

2.2. Соціально-педагогічна програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти

Одним із основних завдань цього дослідження є розробка соціально-педагогічної програми для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета програми: сформувати у дітей ООП соціальні навички та сприяти включенню їх у дитячий колектив; розвивати у дітей ООП комунікативні навички й будувати дружні взаємини.

Завдання програми:

- 1) Розробка та впровадження індивідуального освітнього підходу з урахуванням потреб, здібностей та особливостей розвитку кожної дитини.
- 2) Надання психосоціальної підтримки через консультації з психологами та соціальними працівниками й розвиток навичок комунікації у дітей.
- 3) Впровадження заходів які спрямовані на формування та вдосконалення базових соціальних та комунікативних навичок дітей з ООП.
- 4) Оцінити ефективність створеної програми за критерієм зміни рівня соціалізації серед дітей з особливими освітніми потребами.

Від цієї програми ми очікуємо: збільшення рівня соціальних та комунікативних навичок у дітей з ООП; розвиток почуття компетентності

впевненості у своїх силах та діях і здібностях; дитина має відчутти свою індивідуальність та пізнати себе.

Категорії учасників програми: основною цільовою групою впливу є учні з ООП у віці 9-13 років з різними нозологіями.

Комплексна програма **«Соціально-педагогічна робота з формування соціальних та комунікаційних навичок дітей з особливими освітніми потребами в Україні»** є стратегічним інструментом створення сприятливого освітнього середовища для дітей, які мають певні труднощі з комунікацією та з соціалізацією у своєму оточенні.

Розглянемо зміст програми **«Соціально-педагогічна робота з формування соціальних та комунікаційних навичок дітей з особливими освітніми потребами в Україні»:**

1.Формування соціального досвіду. Надання знань та навичок соціальних відносин для функціонування в суспільстві; навички розподілу та організації діяльності; досвід належного оцінювання та аналізу власної діяльності та діяльності однолітків; досвід спільної діяльності).

2.Психолого-педагогічна робота. Забезпечує розроблення та впровадження спеціальних психолого-педагогічних програм для дітей з особливими освітніми потребами. Це включає індивідуальні консультації, навчання саморегуляції та розвитку спілкування, а також спеціальні заходи для таких вразливих дітей.

3.Громадська участь. Програма має сприяти розвитку громадянської активності дітей, щоб вони ставали активними учасниками суспільного життя, беручи участь у проєктах та ініціативах. Школи мають залучати дітей до волонтерства та благодійності, залучати їх до громадських проєктів та створювати заходи, в яких учні є активними учасниками.

4.Взаємодія навчального закладу з місцевою громадою. Програма поглиблена на партнерство з місцевою громадою, зокрема неурядовими організаціями та громадськими ініціативами. Активна взаємодія з громадою сприяє повноцінній участі дітей у соціокультурному житті, надає можливості для отримання додаткових освітніх послуг та участі дітей в активному та гармонійному проведенні дозвілля.

5. Спостереження за рівнем соціалізованості за критеріями:

- формування ціннісних орієнтацій (наявність цілісного уявлення про світ, наявність відносно сформованої «Я-концепції», сформованість цінностей).
- формування соціального досвіду (знання та навички соціальних відносин для функціонування в суспільстві, навички розподілу та організації діяльності, досвід адекватного оцінювання та аналізу власної діяльності та діяльності однолітків, досвід спільної діяльності).

6.Моніторинг та оцінка. Систематична оцінка стану дитини та ефективності наданих послуг. Дослідження стану дитини з особливими освітніми потребами потребує використання різноманітних методів, які включають соціальні, педагогічні, психологічні та соціологічні аспекти. Ось кілька методів, які можуть бути корисними:

- Анкети та опитування: використання структурованих запитань для збору даних про соціальні навички дитини.
- Бесіди з батьками та вихователями: збір інформації про соціальну адаптацію дитини, її взаємодію з однолітками.
- Метод портфоліо: збирання робіт дитини протягом певного періоду часу для оцінки прогресу та розвитку.

- Ігрова терапія: спостереження за грою дитини як способом вираження своїх емоцій і переживань.

Вище зазначена програма має низку заходів спрямованих на соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами. Програма передбачає включення дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи, що вимагає від усіх учасників освітнього процесу суттєвого переосмислення традиційних поглядів на цілі, функції та способи організації роботи навчальних закладів.

2.3. Методичні рекомендації з використання програми

Методичні рекомендації до програми є важливим інструментом для забезпечення ефективної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, що своєю чергою сприяє їхньому успішному розвитку та інтеграції в суспільство.

Робота з батьками допомагає вчителям зрозуміти особливості дітей з ООП і враховувати їх у процесі навчання та виховання. Батьки також можуть отримати консультації та підтримку від педагогів і психологів, що дозволяє їм бути більш успішними батьками дітей з ООП. Робота з батьками є також важливим напрямом діяльності соціального педагога в умовах інклюзії, адже саме до його обов'язків відноситься вивчення особливостей сім'ї та сімейного виховання, готовності батьків дітей з особливими освітніми потребами до співпраці з командою психолого-педагогічного супроводу [12].

На основі нашої програми були розроблені рекомендації для соціальних педагогів для роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами, оскільки для вирішення проблем соціальної адаптації дітей з ООП в умовах освітнього середовища необхідна взаємодія діток та сімей. (рис.1.6)

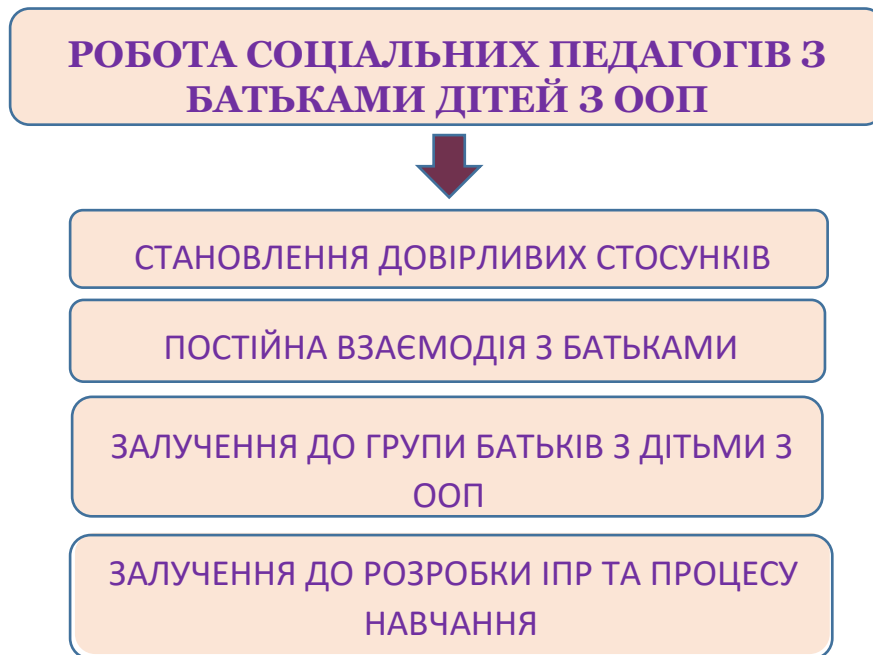

Рис. 1.6. Рекомендація для соціальних педагогів під час роботи з батьками дітей з ООП

[розроблено автором]

Ці рекомендації можуть допомогти соціальним педагогам ефективно працювати з батьками і створювати сприятливе середовище для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Для того, щоб успішно працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, соціальним педагогам необхідно набути необхідних знань та навичок у сфері комунікації та спілкування. Тому були розроблені рекомендації для безпосереднього спілкування з дітьми з ООП. (рис.1.7)

Рис. 1.7. Рекомендація для соціальних педагогів під час роботи з дітьми з ООП

[розроблено автором]

Ці рекомендації можуть допомогти створити позитивну атмосферу для спілкування з дітьми з ООП, сприяючи їхньому розвитку та емоційному стану.

Варто сказати, що під час освітнього процесу, педагог бере на себе велику відповідальність, за дитину з ООП, за її життя, здоров'я, самопочуття, успішність у навчанні, та інтерес до нього. Тому, педагогу потрібно бути дуже відповідальним [11].

Висновки до другого розділу

У результаті проведеного аналізу моделей соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, соціалізація таких дітей є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу, який враховує індивідуальні особливості кожної дитини. Моделі соціалізації, що були розглянуті в роботі, демонструють різноманітність підходів.

Розроблена нами програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах показала, що ефективна соціалізація дітей з особливими освітніми потребами є важливим чинником їхньої успішної інтеграції в суспільство. Програма розвиває у дітей навички спілкування та взаємодії з іншими через активну участь у різноманітних соціальних заходах. Це включає участь у групових проєктах, спортивних заходах та культурних ініціативах. Соціально-педагогічна програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти є важливим інструментом для їхньої інтеграції в суспільство.

Зазначені методичні рекомендації повинні допомогти соціальним педагогам та фахівцям у роботі із дітьми ООП та у взаємодії з їх батьками.

ВИСНОВКИ

Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі є складною, багатофакторною, але водночас актуальною та важливою темою.

Ми зробили аналіз наукової літератури та прийшли до висновку, що соціалізація – є процесом, в якому всі чинники є важливими щодо повноцінного розвитку особистості, та її спроможності якісно функціонувати в будь-якому середовищі. В результаті успішної адаптації індивід має здатність знаходити й вибирати ресурси для задоволення потреб, орієнтуватися в ситуаціях і бути готовим до взаємодії, але є фактори, які ускладнюють адаптацію, а успішна адаптація стає неможливою. Цим фактором можуть бути особливі освітні потреби дитини, ця категорія дітей вразливі і потребують посиленої допомоги, розуміння і толерантності суспільства.

Головна мета нашої роботи — теоретично обґрунтувати та визначити методи, що сприятимуть підвищенню шансів успішної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Для забезпечення комфортної та ефективної адаптації ми підготували рекомендації щодо роботи педагогів з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми батьками.

У даному дослідженні була розроблена програма соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти, яка містить: 1. Розробку та впровадження індивідуального освітнього підходу з урахуванням потреб, здібностей та особливостей розвитку кожної дитини.

2. Надання психосоціальної підтримки через консультації з психологами та соціальними працівниками і розвиток навичок комунікації у дітей.

3. Впровадження заходів які спрямовані на формування та вдосконалення базових соціальних та комунікативних навичок дітей з ООП.
4. Оцінку ефективності створеної програми за критерієм зміни рівня соціалізації серед дітей з особливими освітніми потребами.

Для комфортного та успішного процесу адаптації нами були зазначені методичні рекомендації для роботи педагогів з дітьми з ООП та їх батьками.

Таким чином, ефективність соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти залежить від скоординованого впливу всіх членів команди (керівників навчальних закладів, педагогів, лікарів, психологів, дефектологів, реабілітологів, батьків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко Н. М. Дослідження соціалізації осіб з особливими потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 25. С. 26–35.
2. Горішна Н. Розвиток категорії «інклюзивна освіта» у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі / Social Work and Education. 2020. Vol. 7, No. 1. С. 65–75.
3. Давиденко Г. В. Моделі та форми впровадження інклюзивної освіти в рамках педагогічної інноватики / Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2014. № 3. С. 76–80.
4. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти (освітньо-професійна програма «Соціальна робота»). 2-е вид., переробл. Та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 206 с.
5. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / уклад. Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.
6. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі / Психолог. 2009. № 10. С. 18.
7. Коваленко В. Є. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2020. № 7. С. 5–15.
8. Ковальчук С. Профілактика самотності в осіб з обмеженими можливостями / Соціальний педагог. 2009. № 7. С. 9–13.
9. Миронова С. П., Докучина Т. О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта:

навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 132 с.

10. Матрос О. Інклюзивна освіта дітей з фізичними порушеннями як фактор їх соціальної адаптації // Social Work and Social Education. — 2019. — № 3. — URL: <https://doi.org/10.31499/3.2019.190396> (дата звернення: 22 лютого 2025 р.).

11. Недоліки Інклюзивної освіти. URL: <https://almaua.com/uk/blog/novini/inklyuzivnaosvita-ssho-ce-i-yak-vona-pracyuye> (дата звернення: 2 лютого 2025 р.).

12. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / кол. Авт.; за заг. Ред. Т. О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

13. Олійник О. М. Соціалізація осіб з особливими освітніми потребами в гуртковій роботі закладів позашкільної освіти в післяшкільний період. URL: <http://surl.li/ecfgm> (дата звернення: 12 січня 2025 р.).

14. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Офіційний вісник України. Статус на 27 жовт. 2022 р.

15. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 р. № 864.

16. Синьов В. М. Основи дефектології : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 1994. 141 с.

Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Соціальний педагог. 2008. № 3. С. 42–46.

17. Семигіна Т. В., Мигович І. І. Вступ до соціальної роботи. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

18. Туріщева Л. В., Малихіна О. Є. Використання настільних ігор як умова соціалізації дітей з особливими освітніми потребами / Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 2019). С. 274–277.

19. Українська мережа за права дитини : [веб-сайт]. Київ, 2016–2024. URL:<https://childrights.org.ua/news/pytannya-ta-vidpovidi-shhodo-roboty-ircz/> (дата звернення: 3 грудня 2024 р.).

20. Чубенко В. С. Соціально-педагогічні аспекти навчання дітей з інвалідністю / Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект : збірник наукових і науково-методичних праць / редкол.: І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь та ін. Вип. 5. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. С. 42–44.

21. Шимко І. М., Безкровна Л. Д. Особливості соціалізації особистості молодшого школяра шляхом взаємодії вчителя і батьків / Актуальні питання соціально-педагогічної та початкової освіти : збірник наукових і науково-методичних праць / редкол.: І. М. Шимко, І. В. Онищенко. Вип. 3. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. С. 14–17.

Шимко І. М. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах колективу і навчального середовища / Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 241–244.

22. Шимко І. М., Талаш І. О. Соціалізація особистості. Ч. 1 : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2018.

23. Школяр Л., Михайлюченко А. Соціалізація дітей з особливими потребами у навчанні у закладах загальної середньої освіти України в умовах дії воєнного стану / Ввічливість. Humanitas. 2023. № 5. С. 117–126.

24. Швалб Ю. М. Психологічні моделі соціалізації особистості / Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, № 38. С. 503–517.